

GLOBALIZACJA JĘZYKOWA A ŚWIAT ARABSKI. TRWAŁOŚĆ PRZEMIAN?

W świecie arabskim globalizacja utożsamiana jest ze współczesnym imperializmem, amerykanizacją i westernizacją (Górak-Sosnowska, 2007, 112–113). Negatywny stosunek do globalizacji jest rezultatem doświadczeń kolonialnych, zaangażowania Zachodu w regionalne konflikty oraz wsparcia udzielanego Państwu Izrael. Jednak paranoiczny strach przed globalizacją, jak pisze Hammond, „przeplata się z fascynacją wszystkim tym, co zachodnie” (2007, 25). Fascynacja Zachodem, jego osiągnięciami technologicznymi i naukowymi rozpoczęła się wraz z lądowaniem Napoleona w Egipcie w 1798 roku, które symbolicznie wyznacza początek *nabdy* — arabskiego odrodzenia. Europejska supremacja militarna stała się impulsem do gruntownej reformy i modernizacji świata arabskiego. Z drugiej strony przejmowanie zachodnich idei od początku budziło strach przed utratą tożsamości kulturowej. Poczucie zagrożenia od niedawna artykułowane jest nie tylko w kontekście arabsko-muzułmańskich wartości i tradycji, lecz także przyszłości języka arabskiego, zwłaszcza ze względu na specyficzną sytuację językową, określaną mianem dyglosji.

Zgodnie z klasyczną definicją Fergusona (1959) dyglosja oznacza współistnienie dwóch odmian tego samego języka pełniących różne funkcje komunikacyjne. W wypadku języka arabskiego są to: wspólny dla całego świata arabskiego język literacki oraz różnorodne dialekty. Język literacki jest językiem kultury wysokiej, literatury i prasy, a dialekty stosowane są w codziennej komunikacji. Odmiana wysoka nabywana jest wyłącznie na drodze formalnej edukacji, natomiast językiem naturalnym wszystkich Arabów pozostają dialekty. Ze względów religijnych zdecydowanie większym prestiżem cieszy się język literacki. Dla muzułmanów jest on językiem Koranu i objawienia. Natomiast dialekty postrzegane są jako „zepsuta” forma języka literackiego.

W rezultacie postępującej globalizacji dotychczasowa dychotomia językowa została zachwiana. W świecie arabskim — zarówno w krajach Bliskiego Wschodu, jak również w byłych koloniach francuskich w Afryce Północnej, zwłaszcza w Maroku — w systemie edukacji, na rynku pracy, a także w sferze prywatnej systematycznie wzrasta popularność i prestiż języka angielskiego. Celem artykułu jest próba odpowiedzi na pytanie o trwałość procesów globalizacyjnych w kontekście przemian językowych zachodzących w świecie arabskim na podstawie sytuacji w dwóch krajach — Egipcie i Zjednoczonych Emiratach Arabskich.

ANGIELSKI JAKO GLOBALNA *LINGUA FRANCA*

Proces, dzięki któremu język angielski określany jest obecnie globalną *lingua franca* lub po prostu globalnym językiem angielskim (*Global English*), następował poprzez kolonizację (kolonizację osadniczą, niewolnictwo, kolonie handlowe i eksploatacyjne) oraz globalizację. W przeciwieństwie do kolonizacji w procesie globalizacji język angielski upowszechnia się w regionach, w których historycznie kontakt z nim był ograniczony (Galloway i Rose, 2015, 8).

Autorem najbardziej popularnego modelu rozprzestrzeniania się języka angielskiego jest Kachru (1985), który opisuje proces za pomocą trzech koncentrycznych kręgów: 1) wewnętrznego (*Inner Circle*), 2) zewnętrznego (*Outer Circle*) i 3) rozszerzającego się (*Expanding Circle*). W kręgu wewnętrznym, czyli w samym centrum, znajdują się kraje, w którym angielski jest obecnie językiem ojczystym (USA, Wielka Brytania, Kanada, Australia i Nowa Zelandia). Krąg zewnętrzny tworzą byłe kolonie brytyjskie, w których język angielski pełni rolę drugiego języka i przeważnie stosowany jest w edukacji i administracji (np. Indie). Tutaj ukształtowały się lokalne odmiany nazywane *World Englishes*. W kręgu rozszerzającym się język angielski jest językiem obcym. Różnice między kręgiem zewnętrznym i rozszerzającym się polegają nie tylko na zakresie zastosowania, ale też sposobie implementacji języka. W pierwszym język angielski pojawił się w wyniku kolonializmu, natomiast w drugim jest skutkiem przede wszystkim postępującej procesów globalizacji.

Rola języka angielskiego jako globalnej *lingua franca* postrzegana jest ambiwalentnie. Z jednej strony podkreśla się szereg korzyści komunikacyjnych, a z drugiej zwraca się uwagę, że popularność angielskiego może prowadzić do śmierci języków lokalnych, ograniczenia językowej różnorodności, czy homogenizacji kultury (Galloway i Rose, 2015, 55). Dominacja angielskiego jest zjawiskiem kontrowersyjnym nie tylko w kontekście języków lokalnych. Jak podkreśla Pennycook angielski stał się również językiem globalnej nierówności i jako taki jest źródłem braku komunikacji (2003, 6). Pennycook ma tutaj na myśli nie tyle brak komunikacji w skali globalnej, ale brak komunikacji na gruncie lokalnym spowodowany nierównością społeczną, którą w dużej mierze wyznacza poziom znajomości języka angielskiego lub jej brak (np. brak porozumienia między lekarzem i pacjentem). Stąd angielski należy „uznać za język globalnych błędów komunikacyjnych, a może nawet braku komunikacji. I nie mam na myśli kwestii powierzchownych — mówię nie tylko o błędach komunikacyjnych, ale raczej o roli języka angielskiego jako języka, który jest powiązany z nierównością, niesprawiedliwością i uniemożliwia komunikację” (Pennycook, 2003, 5).

Zadaniem Phillipsona angielski nie jest neutralną *lingua franca* — językiem międzynarodowej komunikacji — lecz narzędziem globalnej amerykanizacji (Phillipson 2008) czy formą językowego imperializmu. Imperializm ten polega na podtrzymywaniu dominacji języka angielskiego poprzez

nieustanne odtwarzanie „strukturalnych [materialnych] i kulturalnych [niematerialnych, ideologicznych] nierówności między angielskim i innymi językami”. Tak definiowany językowy imperia- lizm jest rodzajem lingwicyzmu, „określanego jako ideologie, struktury i praktyki wykorzystywane w celu sankcjonowania, dokonywania i reprodukcji nierównego podziału władzy i zasobów (zarówno materialnych jak i niematerialnych) między grupami, które są definiowane na podstawie języka” (Phillipson, 1992, 47). W takim ujęciu angielski jest narzucany intencjonalnie, aby zapewnić gospodarczą przewagę krajom kręgu wewnętrznego.

ANGIELSKI W ŚWIECIE ARABSKIM

We wszystkich krajach arabskich językiem oficjalnym jest język arabski. Jak podkreśla Barakat, język stanowi podstawę arabskiej tożsamości narodowej (1993, 33). Zgodnie z definicją Ligi Państw Arabskich Arabem jest „osoba, której językiem jest arabski, która mieszka w arabskojęzycznym kraju, i która solidaryzuje się z aspiracjami arabskojęzycznych narodów” (Said, Fatma Faisal Saad, 2011, 193).

Szczególne role, jaką przypisuje się językowi na płaszczyźnie symbolicznej, wynika przede wszystkim z ogromnego zróżnicowania geograficznego, religijnego, etnicznego i kulturowego świata arabskiego. Wraz z narodzinami arabskiego nacjonalizmu na przełomie XIX/XX wieku język stał się podstawowym narzędziem propagandowym. Intelktualiści, nawołujący do zjednoczenia Arabów w celu przeciwstawienia się młodoturkom i europejskiej dominacji, wykorzystywali jednoczący potencjał języka. Od tego czasu wspólny (literacki) język arabski niezmiennie postrzegany jest jako jedyny element jednoczący użytkowników różnych dialektów, rozmaite frakcje polityczne i religijne.

Status i prestiż języka literackiego podtrzymywany jest głównie przez symboliczne i religijne funkcje języka. Jednak od lat 90. język literacki stopniowo traci swój dotychczasowy prestiż na rzecz angielskiego. Przyczyny tej sytuacji są natury globalnej i lokalnej. Pierwsze związane są z postępującą globalizacją językową oraz technologiczną i naukową dominacją krajów anglojęzycznych. Przyczyn lokalnych należy upatrywać w specyficznej sytuacji językowej i — paradoksalnie — statusie języka literackiego. Już w XIX wieku, kiedy rozpoczęła się modernizacja arabskich prowincji imperium osmańskiego, zaczęto zwracać uwagę na konieczność zreformowania języka literackiego. O ile język mówiony, czyli dialekty, podlegał naturalnym procesom ewolucji, język literacki od czasu kodyfikacji w VIII wieku pozostawał stosunkowo niezmienny. Źródłem tej niezmienności był status języka arabskiego jako języka Koranu, języka świętego, w którym człowiek nie ma prawa dokonywać żadnych zmian. Opór przed wprowadzaniem zmian językowych powoduje, że język literacki — zdaniem części arabskich intelektualistów — nie nadąża za

zmieniającą się rzeczywistością, nie absorbuje płynnie nowych koncepcji i nie posiada specjalistycznej terminologii naukowej, technicznej czy medycznej.

Ważnym aspektem upowszechniania się języka angielskiego w krajach arabskich jest rozwój technologii informacyjnej — zwłaszcza telefonii komórkowej i Internetu — początkowo zupełnie niedostosowanej do obsługi języka arabskiego. W komunikacji elektronicznej język angielski pełni szczególnie istotną funkcję (Warschauer i in., 2002). Ze względu na brak możliwości (początkowo) zapisywania alfabetu arabskiego ukształtował się *'arabizji* — dialekt zapisywany za pomocą alfabetu łacińskiego, w którym bardzo często pojawiają się pojedyncze wyrazy lub dłuższe fragmenty w języku angielskim (por. Palfreyman i al Khalil ,2003; Yaghan, 2008). Obecnie forma ta coraz częściej wykorzystywana jest także w komunikacji nieelektronicznej (El Essawi, 2011). Zdaniem Daoudi (2011a, 2011b) można nawet mówić o ukształtowaniu się odrębnej odmiany języka, którą określa mianem *e-Arabia*. Jest to zapisywana forma języka mówionego, którym posługują się osoby biegle w obsłudze komputera. Odmiana ta coraz częściej wykorzystywana jest także w literaturze pięknej.

Jedną z konsekwencji upowszechniania się języka angielskiego jest zjawisko przełączania kodów (*code-switching*) — stosowania w tej samej sytuacji komunikacyjnej dwóch różnych języków lub wariantów języka — między językiem arabskim (dialektem) i angielskim. Do niedawna przełączanie kodów rozpatrywano tylko w kontekście społeczności dwujęzycznych, np. imigrantów. Obecnie jest to zjawisko powszechne w świecie arabskim wśród przedstawicieli klasy wyższej i wyższej klasy średniej, coraz częściej pojawia się także w mediach audiowizualnych.

Przez większość arabskich intelektualistów globalny język angielski rozpatrywany jest w kategoriach językowego imperializmu. W monografii *Global English and Arabia. Issues of Language, Culture, and Identity* (2011a) zdecydowana większość autorów zwraca uwagę na negatywne aspekty językowej globalizacji. Troudi i Jendli (2011, 25) podkreślają, że upowszechnianie się angielskiego służy interesom gospodarczym państw kręgu wewnętrznego i może przyczynić się do marginalizacji lokalnych kultur i języków, również języka arabskiego. Zdaniem redaktorów tomu współczesny język literacki stosowany jest coraz rzadziej, zwłaszcza w formie pisanej. Znajomość języka arabskiego coraz częściej ogranicza się tylko do dialektu, a język literacki stosowany jest tylko w określonym kontekście, przede wszystkim religijnym (Al-Issa i Dahan 2011a, vii). Mając na uwadze zastój naukowy świata arabskiego, niewielką liczbę publikacji i brak tłumaczeń, należy przyjąć — zdaniem Morrowa i Castleton — że „arabski na ziemi Arabów kroczy drogą łaciny, przynajmniej wśród mieszkańców miast i osób wykształconych” (2011, 316). Według Al-Issy i Dahan jest to nieprzypadkowe działanie zaplanowane w celu zniszczenia języka arabskiego: „Nikczemna rola, jaką odgrywa angielski została zaplanowana w celu pobawienia arabskiego pre-

stiżu i władzy na gruncie lokalnym, zarówno na płaszczyźnie edukacyjnej jak i społecznej.” (Al-Issa i Dahan, 2011b, 3).

EGIPT

W Egipcie język angielski po raz pierwszy zaczął odgrywać istotną rolę w czasach okupacji brytyjskiej w latach 1882–1922. Do końca XIX wieku angielski stał się językiem wykładowym we wszystkich szkołach średnich (Tignor, 1966, 327), aczkolwiek już w 1919 roku arabski odzyskał status języka edukacji na poziomie podstawowym i średnim (Reid, 1977, 358). Mimo że Egipt oficjalnie nigdy nie był brytyjską kolonią, a angielski językiem oficjalnym lub urzędowym, militarna obecność w strefie Kanału Sueskiego i wpływ na egipską politykę wewnętrzną i zewnętrzną do lat 50. XX wieku odcisnęły piętno na obecnej percepcji języka angielskiego. Z jednej strony postrzegany jest on jako narzędzie postępu, a z drugiej jako dziedzictwo kolonializmu.

Według Canagarajaha ambiwalentny stosunek do języka angielskiego w niezachodnich społeczeństwach wynika z nałożenia się dwóch procesów — dekolonizacji i globalizacji. Niechęć do języka angielskiego jest naturalnym elementem procesu wyzwania się z zależności kolonialnej i budowania niezależnego państwa narodowego. Globalizacja zakłóciła ten proces, ponownie narzucając język angielski i stając się źródłem napiętych stosunków międzyjęzykowych (2005, 195-196).

W Egipcie proces dekolonizacji rozpoczął się po przewrocie wojskowym w 1952 roku. Po uzyskaniu pełnej niepodległości popularne wśród egipskiej elity szkoły zagraniczne zaczęto postrzegać jako instytucje propagujące wpływy kolonialne (Mehrez, 2010, 94). W rezultacie rozpoczęto zakrojoną na szeroką skalę arabizację edukacji, która jednak już w latach 70. została zahamowana wraz ze zmianą polityki wewnętrznej i otwarciem gospodarki na kapitał zewnętrzny, co przyczyniło się do wzrostu zainteresowania szkołami z wykładowym językiem obcym (Koning, 2009, 50). Początkowo popularność tego typu placówek wynikała przede wszystkim z zapotrzebowania rynku pracy na wysoko wykwalifikowanych pracowników ze znajomością języków obcych. Język angielski był warunkiem społecznej mobilności, awansu i rozwoju zawodowego (Ibrahim, 1989, 48). Z biegiem czasu tzw. „szkoły językowe” stały się wyznacznikiem nie tylko poziomu wykształcenia, lecz także przynależności społecznej i kulturowej (Koning, 2009, 54).

W prywatnych i zagranicznych szkołach z wykładowym językiem angielskim uczniowie zazwyczaj nie mają kontaktu z językiem literackim, ponieważ nauka języka arabskiego jest fakultatywna. W konsekwencji prywatne placówki edukacyjne w kategoriach języka i kultury świata arabskiego kształcą „niepiśmienną elitę” (Mehrez, 2010, 105), która znacznie sprawniej posługuje się językiem angielskim niż arabskim literackim. Co istotne, język angielski ogrywa bardzo ważną rolę

także na uczelniach państwowych. Od lat pełni on funkcję języka wykładowego na wydziałach większości nauk ścisłych i medycznych (Bending, 1976). W latach 90. XX wieku również na wydziałach prawa, handlu, politologii czy ekonomii zaczęły powstawać jednostki afiliowane przez renomowane uczelnie zagraniczne z wykładowym językiem angielskim lub francuskim (Koning, 2009, 53).

W konsekwencji postępującej anglicyzacji edukacji angielski jest nie tylko językiem nauki, ale też socjalizacji i odgrywa kluczową rolę w relacjach zawodowych (Schaub, 2000). Dla pracodawców biegła znajomość języka angielskiego jest dowodem na przynależność do klasy wyższej (Barsoum, 2004, 45), a osoby potocznie określane mianem *ma andubuszu lugha* (dosł. „nie posiadający języka”) nie mają szansy na zdobycie dobrze płatnej posady (Koning, 2009, 59). A zatem angielski, przejmując dotychczasowe funkcje i prestiż języka literackiego, stał się językowym kapitałem (Haeri, 1997), a egipsko-angielskie przelączenie kodów atrybutem uprzywilejowanego segmentu społeczności miejskiej, pełniąc funkcję strażnika przynależności klasowej i wyznacznika podziałów społecznych (Koning, 2009, 64).

Dla egipskiej elity angielski stał się także językiem kultury, prasy i mediów audiowizualnych oraz medium, za pomocą którego Egipcjanie zapoznają się z własnym dziedzictwem kulturowym (Schaub, 2000, 233). Elitarność i coraz większy wpływ języka angielskiego na naukę i kulturę jest przyczyną powszechnej krytyki języka angielskiego w państwowych mediach, gdzie utożsamiany jest on z “językiem przeszłych kolonizatorów i cudzoziemców” (Bassiouny, 2012, 114), narzędziem globalizacji i westernizacji oraz postrzegany jako zagrożenie i przyczyna głębokiego kryzysu języka literackiego (Mejdell, 2008, 113–114).

ZJEDNOCZONE EMIRATY ARABSKE

Zjednoczone Emiraty Arabskie — wówczas jako Oman Traktatowy — od 1820 roku (oficjalnie 1892) znajdowały się pod brytyjskim protektoratem. Celem Wielkiej Brytanii było zagwarantowanie bezpieczeństwa żeglugi na wodach Zatoki Perskiej, a później wyłączności na połów perłopławów. W XX wieku kwestią kluczową stało się wydobycie ropy naftowej. Obecność Brytyjczyków na terenie dzisiejszych Emiratów była znikoma, a język angielski w żaden sposób nie wpływał na lokalną kulturę. Sytuacja zmieniła się dopiero po ukonstytuowaniu się niepodległego państwa w 1971 roku.

Wskutek realizacji planów modernizacji i rozbudowy infrastrukturalnej język angielski jest obecnie podstawowym narzędziem komunikacji w ZEA. „W ciągu ostatniego kwartału XX wieku ZEA przekształciły się z grupy biednych i słabo zaludnionych plemiennych ojczyzn bez oficjalnego systemu edukacji w politycznie, gospodarczo i technologicznie zaawansowaną federację

siedmiu państw.” (Findlow, 2006, 23). Tak błyskawiczny rozwój zapewnić mógł jedynie masowy eksport siły roboczej. Aktualnie emigranci stanowią 75–80% mieszkańców kraju i w konsekwencji angielski stał się „emiracką *lingua franca*” (Ronesi, 2011, 52). Angielski zajmuje szczególną pozycję nie tylko ze względu na specyficzną strukturę demograficzną — od początku miał być siłą napędową i gwarantem aktywnej partycypacji kraju w zglobalizowanym świecie (Badry, 2011, 91). Z tego względu pełni bardzo ważną funkcję w systemie edukacji.

Do niedawna w państwowym systemie edukacji istniał wyraźny podział na poziom podstawowy i średni z arabskim jako językiem wykładowym i poziom wyższy, zdominowany przez język angielski. Edukacyjną dychotomię można zauważyć już na poziomie oficjalnego nazewnictwa. W wypadku Ministerstwa Edukacji stosowany jest termin arabski. Edukacja na poziomie wyższym podlega *Ministry of Higher Education and Scientific Research*. Podział ten odzwierciedla różny prestiż i symbolikę obu języków. Arabski symbolizuje tradycję i kulturę arabsko-muzułmańską, a angielski wysoki status społeczno-ekonomiczny, nowoczesność i internacjonalizm. A zatem zadaniem edukacji na poziomie podstawowym jest podtrzymywanie wartości lokalnych i kulturowej autentyczności, natomiast edukacja na poziomie wyższym ukierunkowana jest na wartości pragmatyczne (Findlow, 2006, 27). Połączenie tych dwóch elementów — tradycji i nowoczesności/języka arabskiego i angielskiego — jest nieodłącznym elementem tożsamości zbiorowej. Co istotne, językowo-kulturowa dychotomia nie pojawiła się w wyniku naturalnej ewolucji, ale jako świadomie wykorzystywane narzędzie w celu ukształtowania wyraźnie odrębnej — emirackiej — tożsamości państwa (Findlow, 2006, 33).

W ostatnich latach równowaga między językiem arabskim i angielskim wyraźnie została zachwiana. Angielski przestaje być językiem obcym i staje się drugim językiem Emiratczyków (Al-Issa i Dahan, 2011b, 1), a nawet językiem dominującym (Troudi i Jendli, 2011, 43). „Bez angielskiego nie sposób poradzić sobie w ośrodkach miejskich, supermarkecie, kinie lub centrum handlowym”. (Badry, 2011, 91) Pierwszy kontakt z językiem następuje już w domu. Rodzice nagminnie zatrudniają azjatyckie opiekunki, które komunikują się z dziećmi po angielsku, a następnie wysyłają swoje pociechy do anglojęzycznych przedszkoli i szkół podstawowych. W 2010 roku część państwowych szkół podstawowych została objęta programem dwujęzycznej edukacji. Rada Edukacyjna Abu Zabi podjęła wówczas decyzję o zatrudnieniu 1000 użytkowników języka angielskiego do prowadzenia lekcji wspólnie z arabskimi nauczycielami (Al-Issa i Dahan, 2011b, 6).

Dominacja języka angielskiego na wielu płaszczyznach życia publicznego coraz częściej budzi obawy o utratę własnej tożsamości kulturowej (Ronesi, 2011, 55). Z tego względu w 2008 roku rząd ZEA potwierdził, że język arabski jest językiem oficjalnym (Al-Issa i Dahan, 2011b, 18; Badry, 2011, 92). Konieczność składania tego typu deklaracji w kraju, w którym arabski był zawsze

jedynym językiem oficjalnym wydaje się absurdalna. Z drugiej strony sytuacja ta wskazuje na skalę poczucia zagrożenia, potęgowanego faktem, iż Emiraczczycy w kraju ojczystym stanowią mniejszość. Zdaniem Al-Issy i Dahan istnieje zagrożenie, że Emiraczczycy, którzy obecnie kształcą się w języku angielskim, mogą wychowywać przyszłe pokolenia w całkowitej izolacji od języka arabskiego (2011b, 14), co w dłuższej perspektywie może doprowadzić nawet do śmierci języka. Co istotne, stanowisko to nie jest całkowicie pozbawione racji bytu. Z badań Ronesi (2011) wynika, że dla osób wykształconych w anglojęzycznych szkołach język literacki przestaje być atrybutem arabskiej tożsamości. Funkcję tę przejmuje dialekt. Umiejętność komunikowania się w dialekcie jest o wiele ważniejsza w kontekście poczucia arabskości niż znajomość języka literackiego. Jest to szczególnie interesujące na tle pozostałych krajów arabskich, w których język literacki jest najważniejszym składnikiem arabskiej i muzułmańskiej tożsamości, a dialekt tożsamości lokalnej.

TRWAŁOŚĆ — NIETRWAŁOŚĆ

Zarówno w Egipcie jak i w ZEA popularność angielskiego jest rezultatem procesów globalizacyjnych, jednak jego funkcjonowanie w sferze publicznej i prywatnej jest inne. Wynika to z odmiennego sposobu popularyzacji języka, doświadczeń kolonialnych, różnic demograficznych i zasobności w surowce naturalne. W Egipcie prestiż angielskiego jest skutkiem silnych podziałów klasowych. Przed rewolucją 1952 roku językiem egipskiej arystokracji był francuski. Po rewolucji celem rządu stało się zniwelowanie różnic klasowych i stworzenie szerokiej klasy średniej. Metodą realizacji tego celu miał być przede wszystkim powszechny dostęp do państwowej edukacji w języku arabskim. Równocześnie starano się zmniejszyć rynkową wartość szkół zagranicznych z wykładowym językiem obcym, ograniczając ich absolwentom możliwość podejmowania pracy w instytucjach państwowych, co w obliczu daleko posuniętej nacjonalizacji odniosło wymierne rezultaty. Sytuacja zmieniła się po częściowej prywatyzacji i otwarciu na Zachód w latach 70. Z biegiem czasu angielski stał się jednym z najważniejszych czynników gwarantujących społeczną mobilność, a z drugiej strony czynnikiem stojącym na straży egipskiego elitaryzmu i formą przemocy symbolicznej w ujęciu Bourdieu (1991).

Z kolei w ZEA implementacja języka angielskiego miała charakter instytucjonalny. Angielski miał stać się narzędziem modernizacji, a równocześnie — obok arabskiego — integralnym składnikiem emirackiej tożsamości. Dochody ze sprzedaży ropy naftowej oraz stosunkowo niewielka liczba rdzennej ludności sprawiły, że powszechność i znajomość języka angielskiego są na znacznie wyższym poziomie niż w Egipcie. Obecnie ze względu na specyfikę demograficzną angielski jest elementem zapewniającym sprawne funkcjonowanie państwa (i w państwie). Co istotne, zdaje sobie z tego sprawę środowisko emirackiej inteligencji, które coraz częściej zwraca uwa-

gę, że całkowita arabizacja i odrzucenie języka angielskiego nie jest możliwe ani wskazane. Problemem nie jest język angielski, ale jego dominacja nad arabskim. Właściwą drogą jest zapewnienie językowej równowagi (Troudi i Jendli, 2011, 25). Promowanie arabskiego nie powinno odbywać się kosztem angielskiego. Celem jest prawdziwa dwujęzyczność, którą gwarantuje dwujęzyczna edukacja (Ronesi, 2011, 76).

Uczestnictwo we współczesnym świecie narzuca konieczność posiadania *lingua franca* i jest nią dominujący na płaszczyźnie naukowej i technologicznej język angielski. Globalizacja językowa w dużej mierze odbywa się także w sferze pozainstytucjonalnej. W obliczu współczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych naiwnym byłoby sądzić, że proces ten można zatrzymać. Przykład Egiptu i ZEA, mimo oczywistych różnic w funkcjonowaniu języka w obu krajach, wyraźnie wskazuje na ciągłość procesu. Można jednak zastanowić się, czy w świecie arabskim realne jest zniwelowanie jego negatywnych konsekwencji. A zatem czy możliwa jest arabizacja edukacji na poziomie zapewniającym funkcjonowanie języka literackiego na poziomie języków narodowych w Europie, gdzie język angielski nie stanowi dla nich zagrożenia. Wydaje się, że na chwilę obecną jest to niemożliwe, na co wskazuje kilka czynników:

1. Silna pozycja angielskiego jest podtrzymywana przez klasę rządzącą, dla której zachodnia edukacja stała się synonimem wspieranego przez nie elitaryzmu. Większość arabskich przywódców kształciła się za granicą i tam też od najmłodszych lat uczą się ich dzieci (Ibrahim, 1989, 48). Arabscy liderzy często nie potrafią publicznie posługiwać się poprawną arabszczyzną i co ważne, nie jest to w żaden sposób napiętnowane (Daoudi, 2011b, 292–293).

2. Dominacja angielskiego w dużej mierze wynika ze specyficznej sytuacji językowej. Język literacki nie jest dla Arabów językiem naturalnym. Jest przy tym świętym językiem Boga, w którego doskonałość człowiek nie może ingerować. Przerwanie dominacji angielskiego wymagałoby postulowanej od ponad wieku gruntownej reformy języka literackiego. Reformy, która umożliwiłaby nabywanie języka w bardziej naturalny sposób, a przede wszystkim dostosowała język do wymogów współczesności tak, aby mógł stać się sprawnym narzędziem komunikacji również na polu naukowym. W przeciwieństwie do języka literackiego angielski jest łatwy, „ponieważ jest stosowany w mowie i piśmie przez wszystkich w taki sam sposób. Ludzie mogą mieć swoje dialekty, ale generalnie anglojęzyczna populacja świata mówi po angielsku w sposób, w jaki jest on zapisywany w książkach i uczoney w szkołach. Nie ma «klasycznego» angielskiego” (Al-Issa i Dahan, 2011b, 11).

3. Mimo że — jak twierdzi Said — „Nic tak bardzo nie definiuje jak język” (Said, Fatma Fa-
isal Saad, 2011, 193), dla młodych, dwujęzycznych Arabów język literacki przestaje być atrybutem arabskości. Odwołując się do diagramu cebuli Hofstede’a, Badry twierdzi, że język przesunął się

z centrum na zewnątrz, stając się jedną z warstw, którą można odrzucić bez szkody dla istoty arabskiej tożsamości (Badry, 2011, 106).

4. Najbardziej radykalne grupy muzułmańskie, również dżihadyści, dla których język arabski — jako język Boga i objawienia — stanowi wartość samą w sobie, posługują się językiem angielskim w celu szerzenia swojego przesłania. Język angielski stał się zatem narzędziem propagandowym politycznego islamu, wykorzystywanym w celu obalenia kulturowej hegemonii Zachodu.

Dominacja naukowa i kulturowa krajów anglosaskich, niski poziom rozwoju naukowego i technologicznego świata arabskiego, pęd globalizacyjny i nieustanna pogoń za Zachodem wzmacnia pozycję języka angielskiego. Można zastanowić się, na ile proces ten związany jest bezpośrednio z globalizacją, brakiem prawdziwej dekolonizacji czy może nieprzystosowaniem języka arabskiego do pełnienia wszystkich funkcji komunikacyjnych. Wzrastająca rola angielskiego w byłych koloniach francuskich w Maghrebie, które do niedawna walczyły z dominacją języka francuskiego, wskazuje na istotny udział globalizacji. Paradoksalnie walka z językową globalizacją, czy nawet hegemonią języka angielskiego, w krajach takich jak ZEA może odbywać się tylko w języku angielskim. Po artykule *Arabic Must Be the Main Language in UAE Education, FNC Hears* (Salem, 2014) jeden z czytelników umieścił komentarz, który może być dobrym podsumowaniem sytuacji:

Mogłem przeczytać ten artykuł, ponieważ jest napisany po angielsku. [...] OK, uważam, że angielski jest językiem uniwersalnym i nie powinien być zakazany na emirackich uczelniach, ale w jakiś sposób należy też promować język ojczysty. W pewnym sensie angielski zajmuje uprzywilejowaną pozycję w świecie i niewiele można z tym zrobić. Nie można walczyć z angielskim, nie stosując angielskiego, co dla mnie jest paradoksem. Pewnego dnia chciałbym nauczyć się arabskiego.

Literatura:

- Al-Issa, Ahmad, Dahan, Laila S. (red.); 2011a, *Global English and Arabic. Issues of Language, Culture, and Identity*, Peter Lang
- Al-Issa, Ahmad, Dahan, Laila S.; 2011b: *Global English and Endangered Arabic in the United Arab Emirates*; w: Al-Issa, Ahmad, Dahan, Laila (red.), op. cit., ss. 1–22
- Badry, Fatima; 2011, *Appropriating English: Languages in Identity Construction in the United Arab Emirates*; w: Al-Issa, Ahmad, Dahan, Laila (red.), op. cit., ss. 81–122
- Barakat, Halim; 1993, *The Arab World. Society, Culture, and State*, Berkeley: University of California Press
- Barsoum, Ghada F; 2004, *The Employment Crisis of Female Graduates in Egypt: An Ethnographic Account*, Cairo, New York: The American University in Cairo Press
- Bassiouney, Reem; 2012, *Politicizing Identity: Code Choice and Stance-taking during the Egyptian Revolution*; w: *Discourse & Society*, Vol. 23, No. 2, ss. 107–126

- Bending, H.B.; 1976, Motivation for English in an Examination-gearred School System; w: *English Language Teaching*, Vol. 30, Issue 4, ss. 315–320
- Bourdieu, Pierre; 1991, *Language and Symbolic Power*. Edited and Introduced by John B. Thompson, Polity Press
- Canagarajah, Suresh A.; 2005, Accommodating Tensions in Language-in-Education Policies: An Afterword; w: Lin, Angel M. Y., Martin, Peter W. (red.), *Decolonisation, Globalisation. Language-in-Education Policy and Practice, Multilingual Matters*, ss. 194–201
- Daoudi, Anissa; 2011a, Computer-mediated Communication: The Emergence of e-Arabic in the Arab World; w: Al-Issa, Ahmad, Dahan, Laila (red.), *op. cit.*, ss. 285–305
- Daoudi, Anissa; 2011b, Globalization, E-Arabic: The Emergence of a New Language at the Literal and Figurative Levels; w: Hasselblatt, Cornelius, Pareren Remco van (red.), *Language Contact in Times of Globalization*, Amsterdam, New York: Rodopi, ss. 61–76
- El Essawi, Raghda; 2011, Arabic in Latin Script in Egypt: Who Uses It and Why?; w: Al-Issa, Ahmad, Dahan, Laila (red.), *op. cit.*, ss. 253–284
- Ferguson, Charles A.; 1959, Diglossia; w: *Word*, vol. 15, ss. 325–340
- Findlow, Sally; 2006, Higher Education and Linguistic Dualism in the Arab Gulf; w: *British Journal of Sociology of Education*, Vol. 27, Issue 1, ss. 19–33
- Galloway, Nicola, Heath, Rose; 2015, *Introducing Global Englishes*, London, New York: Routledge
- Górak-Sosnowska, Katarzyna; 2007, *Świat arabski wobec globalizacji. Uwarunkowania gospodarcze, kulturowe i społeczne*, Warszawa: Difin
- Haeri, Niloofar; 1997, The Reproduction of Symbolic Capital. Language, State, and Class in Egypt; w: *Current Anthropology*, Vol. 38, No. 5, ss. 795–816
- Hammond, Andrew; 2007, *Popular Culture in the Arab World. Arts, Politics, and the Media*, Cairo, New York: The American University in Cairo Press
- Ibrahim, Muhammad H.; 1989, Communicating in Arabic: Problems and Prospects; w: Columas, Florian (red.), *Language Adaptation*, Cambridge: Cambridge University Press, ss. 39–59
- Kachru, Braj B.; 1985, Standards, Codification and Sociolinguistic Realism: The English Language in the Outer Circle; w: Quirk, Randolph, Widdowson, Henry G. (red.), *English in the World. Teaching and Learning the Language and Literatures*, Cambridge: Cambridge University Press, ss. 11–30
- Koning, Anouk de; 2009, *Global Dreams. Gender, Class, and Public Space in Cosmopolitan Cairo*, Cairo, New York: The American University in Cairo Press
- Mehrez, Samia; 2010, *Egypt's Culture Wars. Politics and Practice*, Cairo, New York: The American University in Cairo Press
- Mejdell, Gunvor; 2008, What Is Happening to Lughatunā l-Gamīla? Recent Media Representations and Social Practice in Egypt; w: *Journal of Arabic and Islamic Studies*, vol. 8, ss. 108–124
- Morrow, John Andrew; Castleton, Barbara; 2011, The Impact of Global English on the Arabic Language: The Loss of the Allah Lexicon; w: Al-Issa, Ahmad, Dahan, Laila (red.), *op. cit.*, ss. 307–334
- Palfreyman, David, al Khalil, Muhamed; 2003, “A Funky Language for Teenzz to Use:” Representing Gulf Arabic in Instant Messaging; w: *Journal of Computer-Mediated Communication*, Vol. 9, Issue 1
- Pennycook, Alastair; 2003, Beyond Homogeny and Heterogeny: English as a Global and Worldly Language, w: Mair, Christian (red.), *The Politics of English As a World Language. New Horizons in Postcolonial Cultural Studies*, Amsterdam, New York: Rodopi, ss. 3–17

- Phillipson, Robert; 1992, *Linguistic Imperialism*, Oxford University Press
- Phillipson, Robert; 2008, *Lingua Franca or Lingua Frankensteinia? English in European Integration and Globalisation*; w: *World Englishes*, Vol. 27, Issue 2, ss. 250–267
- Ronesi, Lynne; 2011, *Who Am I as an Arab English Speaker? Perspectives from Female University Students in the United Arab Emirates*, w: Al-Issa, Ahmad, Dahan, Laila (red.), *op. cit.*, ss. 49–80
- Said, Fatma Faisal Saad; 2011, "*Ahyaanan* I text in English '*asbaan* it's *asbal*': Language Crisis or Linguistic Development? The Case of How Gulf Arabs Perceive the Future of their Language, Culture, and Identity, w: Al-Issa, Ahmad, Dahan, Laila (red.), *op. cit.*, ss. 179–212
- Salem, Ola; 2014, *Arabic Must Be the Main Language in UAE Education*, FNC Hears, <http://www.thenational.ae/uae/government/arabic-must-be-the-main-language-in-uae-education-fnc-hears> [dostęp 22.05.2015]
- Schaub, Mark; 2000, *English in the Arab Republic of Egypt*. w: *World Englishes*, Vol. 19, Issue 2, ss. 225–238
- Tignor, Robert L.; 1966, *Modernization and British Colonial Rule in Egypt, 1882-1914*, Princeton: Princeton University Press
- Troudi, Salah, Jendli, Adel; 2011, *Emirati Student's Experiences of English as a Medium of Instruction*, w: Al-Issa, Ahmad, Dahan, Laila (red.), *op. cit.*, ss. 23–48
- Warschauer, Mark, El Said, Ghada R., Zohry, Ayman G.; 2002, *Language Choice Online: Globalization and Identity in Egypt*; w: *Journal of Computer-Mediated Communication*, Vol. 7, Issue 4
- Yaghan, Muhammad Ali; 2008, „*Arabizi*”: A Contemporary Style of Arabic Slang; w: *Design Issues*, Vol. 24, No. 2, ss. 39–52